

Бульба Ірина Валеріївна,

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

УДК 343.611

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОГРОЗУ ВБИВСТВОМ

Проаналізовано об'єктивні ознаки злочину, передбаченого статтею 129 Кримінального кодексу України, визначено особливості психічної шкоди, яка заподіюється потерпілому під час вчинення цього злочину, запропоновано зміни до чинного кримінального законодавства щодо злочинів проти життя та здоров'я особи.

Ключові слова: злочин, погроза, вбивство, потерпілий, психічна шкода.

Питання «чи можуть притягти до кримінальної відповідальності за слова, які містять погрози?» має довге історичне коріння, що бере свій початок ще з далекого минулого розвитку кримінального права як науки. Відповідь на нього однозначна: так, можуть! Це пояснюється тим, що вербальні погрози, як правило, це тільки початок, своєрідна перевірка готовності до вчинення тих, чи інших дій. А далі вже вступають в силу норми Кримінального кодексу, які встановлюють санкції за дані діяння.

Перш за все, необхідно з'ясувати, що розуміється під словом погроза?

У випадку характеристики психічного насильства при розбої, В. С. Батиргареева, уявляє погрозу як психічний вплив злочинця на волю і свідомість потерпілого без фактичного застосування фізичного насильства [1, с. 19].

Відрізняється розуміння «погроза», представлене І. Я. Фойніцьким. Під погрозою він розуміє умисне «залякування» людини спричиненням йому якого-небудь протизаконного зла. Водночас, науковець стверджує, що погрозу не слід розцінювати як виявлення умислу на скоєння злочину, оскільки винний міг і не бажати заподіяти таке зло. Не можна, на думку вченого, відносити погрозу і до образи, тому що умисел при погрозі може бути не направлений на честь і гідність [2, с. 84-86].

Тлумачний словник пояснює погрозу як грубу, зухвалу

обіцянку заподіяти якесь зло, неприємність. Вона пов'язана з можливістю або неминучістю виникнення чогось небезпечного, прикрого, тяжкого для когось або чогось [3, с. 819].

На підставі цього можна визначити, що погроза є одним із різновидів психічного насильства, тобто висловлення в будь-якій формі наміру завдати фізичну, матеріальну або іншу шкоду особистим чи громадським інтересам. Погроза вбивством вважається найбільш небезпечною, оскільки родовим об'єктом посягання в даному випадку є життя та здоров'я людини. А людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Згідно зі статтею 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя. Це означає, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

Питаннями проблеми кваліфікації погрози вбивством займалися такі вчені, як Александров В. Ю., Андрушко П. П., Антипов В. І., Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Гребенкін Ф. Д., Кудрявцев В. М., Левін П. М., Литвин О. П., Матишевський П. С., Міхлін О. С., Сташис В. В., Стрельцов Є. Л., Тацій В. Я., Тимейко Г. В., Шаблистий В. В. та ін.

Погроза вбивством є найнебезпечнішим видом психічного насильства. За допомогою психічної дії суб'єкт насильства прагне направити волю своєї жертви на виконання або невиконання потрібних йому дій. При цьому можливі і побічні наслідки психічного насильства – виникнення стресового стану, отримання психічної травми або навіть психічне захворювання. Хоча хворобливі відчуття перенесеного страху зберігаються в пам'яті тривалий час, з цього не виходить, що страх обов'язково та у всіх випадках спричиняє собою психічну травму, що і повинно бути юридичним фактом визнання психічного насильства реальним. Разом із тим відсутність психічної травми теж не може служити підставою для невизнання факту психічного насильства [4, с. 188-189].

Погроза вбивством – злочин з формальним складом, оскільки він вважається закінченим з моменту сприйняття погрози потерпілим. Але це досить таки спірний момент. Важко погодитися з тим, що особа в стресових ситуаціях здатна адекватно усвідомити і сприйняти дії зловмисника як погрозу вбивством, яку досить легко сплутати з розіграшем, якщо остання виражалася в усній формі.

З точки зору науковців, для притягнення особи до кримінальної відповідальності за погрозу вбивством як за окремий, самостійний злочин необхідно вважати, що цей злочин є закінченим з моменту, коли у жертви є реальні підстави припускати виконання такої погрози і вона це усвідомлює. Що ж саме маєт-ся на увазі під так званими «реальними підставами»? Законода-вець встановлює, що під ознакою «реальність» необхідно розу-міти наступне:

- злочинець повинен усвідомлювати, що жертва сприй-має його погрозу всерйоз і бажати цього;

- потерпілий повинен сприймати погрозу вбивством і допускати її реалізацію;

- наявність підстав у жертви припускати, що погроза вбив-ством буде виконана. Такі підстави можуть бути викликаними: наявністю зброї у зловмисника, його психічним станом, інтенсивні-стю висловлення погроз, наявністю судимості у злочинця за наси-льницькі злочини, факт переслідування потерпілої особи проти її волі, стосунки між злочинцем і потерпілим та інші.

З вищезазначеного можна зрозуміти, що наслідки, у про-цесі визнання погрози вбивством як самостійного складу злочи-ну, виключаються, а точніше - не мають ніякого значення для кваліфікації.

У чинному кримінальному законодавстві не визначено поняття суспільно небезпечних наслідків. Відповідно створю-ються певні труднощі для правозастосовної практики і прослід-ковується неоднозначність теоретичних аспектів тлумачення цієї категорії. Так, О. С. Міхлін визначає злочинні наслідки як шкоду, що спричинена злочинною діяльністю людини, суспіль-ним відносинам, які охороняються кримінальним законом. [5, с. 16]. У свою чергу, напрошується питання, що ж таке шкода? Під цією категорією слід розуміти втрати, у формі збитків, іноді на-віть людських жертв, в результаті якихось дій, вчинків. Шкоду розділяють на два види: матеріальну і моральну. Межі матеріа-льної шкоди не складно визначити, оскільки вона полягає у за-подіянні майнових чи грошових збитків. А от визначення понят-тя моральної шкоди є проблематичним, тому що це оціночна категорія, яка потребує додаткових роз'яснень і уточнень в ко-жному окремому випадку. Моральною шкодою визнаються страждання, які були заподіяні фізичній особі внаслідок психіч-

ного або фізичного впливу, що, в свою чергу, спричиняють порушення фізіологічного стану особи у вигляді погіршення або позбавлення можливостей реалізовувати їй свої звички, задовольняти бажання і потреби.

Суспільно небезпечні наслідки при погрозі вбивством зазвичай полягають у заподіянні психологічних, психічних травм та захворювань, які викликані страхом за своє життя і життя близьких, переживанням, побоюванням, що проявляється у безсонні, втраті апетиту, звичного графіку відпочинку та праці. Такі фактори, як правило, стають причинами різних проявів розладу як фізичного, так і психічного здоров'я. В такому випадку недоцільно нехтувати врахуванням настання такого виду наслідків при кваліфікації погрози вбивством, оскільки вони все ж таки мають місце при вчиненні злочину.

При погрозі вбивством може заподіюватися психічна шкода як підвид моральної. Шкідливість її наслідків полягає у порушенні нормального функціонування психіки. Як зазначає А. А. Крилов, психічна шкода, знаходячись в межах фізіологічної норми функціонування організму людини, акцентується в інтелектуально-вольовій сфері життєдіяльності потерпілого від погрози вбивством [6, с. 354]. Таким чином, даний підвид шкоди проявляється у порушенні нормального протікання психологічних і психічних процесів у потерпілого, що є свідченням того, що погроза сприйнята як така, що може бути приведена в дію.

Для правильного розуміння даних положень наведемо такий приклад: громадянці В. не однократно по телефону погрожували вбивством. З початку жінка сприйняла це як черговий розіграш і не зверталася до міліції. Але з часом такі погрози стали надходити на її поштову адресу у формі анонімних листів і біля своїх дверей громадянка В. все частіше стала знаходити дивні речі-символи, на яких був напис «Скоро я тебе уб'ю!». На підґрунті постійних хвилювань і переживань за себе та свою сім'ю, жінка впала в невротичну депресію з явними проявами параної, що, як зазначила судово-медична експертиза, в подальшому може перерости в серйозні психічні захворювання.

Якщо розглядати дану проблему з медичної точки зору, то лікарі виділяють як найбільш поширені психічні захворювання, що виникають в результаті сильного нервового потрясіння – психози. Останні являють собою один із різновидів психічного

розладу, за якого хворий не може правильно оцінювати себе, ставлення до інших людей, навколишню обстановку і його вчинки неадекватні та неправильні.

Найчастіше психози проявляються наступним чином [7]:

1. Маячення - ідеї, судження, які не відповідають дійсності, помилково обґрунтовані. Вони повністю оволодівають свідомістю хворого, не піддаються корекції шляхом переконання і пояснення. Хворий оцінює свої дії як правильні, активно бореться з противниками своїх ідей. Зміст маячення може бути найрізноманітнішим, але частіше за все трапляється маячення переслідування (хворі впевнені, що за ними слідкують з космосу, приватні детективи, агенти КГБ чи ЦРУ, сусіди), маячення збитків (хворі впевнені, що крадуть їх речі, хочуть вигнати їх з квартири), маячення впливів (зі сторони інопланетян, чарівників і т.д.). Трапляється маячення ревнощів, винахідництва, реформаторства, іпохондричне маячення (хворий переконаний, що він страждає якоюсь страшною, невиліковною хворобою). Маячення завжди є ознакою психозу.

2. Галюцинації - вперше описав Ж. Ескіроль. Він визначав галюціанта як людину, у якої існує переконання, що вона бачить, чує чи якимось інаким сприймає нібито існуючий предмет. Видіння можуть бути страшними чи приємними, голоси можуть доноситися ззовні чи звучати всередині голови. Голоси можуть віддавати накази, сварити хворого чи коментувати його дії і т.д. У момент напливу голосів хворі не можуть протистояти їх наказам і здійснюють найрізноманітніші, нерідко кримінальні вчинки. Ставлення хворого до голосів може бути критичним, але періодично критика втрачається, що свідчить про загострення хвороби. Про наявність галюцинацій можна дізнатись у хворого. Варто запам'ятовувати його розповідь, а краще - записувати. Про наявність галюцинацій можна судити і за поведінкою хворих, і за виразом їх обличч. Часто, бесідуючи з голосами, вони жестикулюють. Якщо голоси доброзичливі, то на обличчі хворого можна помітити посмішку, якщо голоси страшні, - на його обличчі відобразиться страх.

3. Рухові розлади - проявляються у вигляді ступору чи збудження. При ступорі хворий стає загальмованим, дивиться в одну точку, перестає відповідати на запитання, відмовляється від їжі, надовго застигає в одній позі і впадає у стан нерухомості.

Деколи спостерігається симптом «повітряної подушки» - голова хворого тривалий час залишається трохи піднятою над подушкою. Збудження проявляється дивною, недоречною поведінкою з гримасами, манірністю, несподіваними витівками. Хворий може несподівано вдарити, плюнути, перекинути тарілку із супом на голову сусіду і т. д. Характерними є незрозумілі витівки, кривляння, передражнювання. Хворі можуть обмазуватись нечистотами, поїдати сміття, кал і т. д.

4. Афективні порушення (тобто порушення настрою) проявляються у вигляді депресії чи маніакального стану. Депресія - це такий стан, коли афект туги виступає на перший план. У хворих відзначається пригнічений настрій, інтелектуальна і рухова загальмованість. Вони відчують пригнічуючу, безвихідну тугу, яка нерідко супроводжується важкими фізичними відчуттями. Оточуюче сприймається у похмурому світлі. Теперішнє і майбутнє видається похмурим і безвихідним. Виникають ідеї самозвинувачення. Деколи туга буває до того нестерпною, що хворі здійснюють суїцид (самовбивство).

5. Маніакальні стани - свідчать про більш глибоке ураження психіки, проявляються безпричинно підвищеним настроєм, руховим збудженням. Настрій у хворих пречудовий, вони відчують незвичайну бадьорість, прилив сил. Беруться за масу справ і не доводять жодну з них до кінця. Говорять без упину, співають, читають вірші. Хворі переоцінюють власну особистість, будують грандіозні плани на майбутнє.

6. Маніакально-депресивний психоз - захворювання, основним проявом якого є чергування маніакальних і депресивних станів. Протікає у вигляді приступів з вираженими афективними розладами, по завершенні яких повністю відновлюється психічний стан хворого, властивий йому до приступу. Зміни особистості не відбувається.

Аналізуючи вищеперераховані психічні розлади, можна дійти висновку, що в результаті сильних нервових, душевних потрясінь, які виникають через систематичний вплив на психіку людини (тобто систематичні погрози вбивством), кожний, в залежності від «імунітету нервової системи», може опинитися в одному із цих станів. Це, звичайно, впливає не тільки на психіку, а ще й на фізіологічні процеси, що відбуваються в організмі людини.

Ні в теорії, ні на практиці не виникає проблем встановлення причинного зв'язку між суспільно-небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками. Якщо в результаті протиправних дій була заподіяна психічна травма, в такому випадку необхідно призначати судово-медичну експертизу. Коли внаслідок посягань така травма відсутня, потрібно відштовхуватися від конкретних обставин ситуації для визначення того чи іншого діяння злочинним.

Важливе значення також має наявність систематичності погроз вбивством. Як зазначає практика Верховного Суду України систематичністю визнається вчинення трьох і більше разів певного роду діянь [8, с. 213]. Тобто, коли погроза вбивством має місце три і більше рази, вона набуває систематичного характеру.

Тому, для правильної кваліфікації погрози вбивством і з метою вдосконалення норм чинного кримінального законодавства, вважаємо доцільним доповнити ст. 129 Кримінального кодексу України частиною 3, яку викласти в такій редакції:

«3. Систематична погроза вбивством, що призвела до психічних розладів потерпілого, - карається...».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Батиргареева В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : монографія. – Х. : «Одіссей», 2003. – 256 с.
2. Фойницький И. Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства личные и имущественные / И. Я. Фойницкий. — Петроград, 1900. — 431 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1140с.
4. Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за погрозу вбивством: дис. ... кандидата юридичних наук: 12.00.08 / Шаблистий Володимир Вікторович. – Д., 2010. – 231 с.
5. Михлин А. С. Последствия преступления [Текст] / А. С. Михлин. – М. : Юрид. лит., Москва, 1969. – 104 с.
6. Крылов А. А. Психология [Текст] : учебник / ред. А. А. Крылов. – М. : Проспект ; М. : ПБОЮЛ М. А. Захаров, 2001. – 584 с.
7. Конспект лекцій на тему «Патопсихологія»: Важкі психічні порушення та їх лікування [Електронний режим]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/12810419/psihologiya/vazhki_psihichni_porushennya_likuvannya - заголовок з екрану

8. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973-2012) 6 станом на 01 червня 2013 р. / упоряд. : Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Х. : Право, 2013. – 456 с.

Проанализированы объективные признаки преступления, предусмотренные статьей 129 Уголовного кодекса Украины, определены особенности психического вреда, который причиняется пострадавшему во время совершения этого преступления, предложены изменения в действующее уголовное законодательство в отношении преступлений против жизни и здоровья человека.

Ключевые слова: преступление, угроза, убийство, потерпевший, психический вред.

The objective signs of crime were analysed, foreseen by the article 129 of Criminal code of Ukraine, it was revealed the feature of psychological harm what was done to victim during the commission of this crime, changes to the current criminal legislation in relation to the crimes against life and health of person are offered.

Keywords: crime, threat, murder, victim, psychological harm.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2014
